

Юлія БУЛАХОВСЬКА

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка
НАН України

ДВІ ПОЛЬСЬКІ «ЗІРКИ» НА «ПОЕТИЧНОМУ НЕБІ». ТАДЕУШ РУЖЕВИЧ І ВІСЛАВА ШИМБОРСЬКА

У статті аналізується поетичний доробок двох видатних сучасних польських поетів – Віслави Шимборської та Тадеуша Ружевица. Авторка звертає увагу на типологічні паралелі у творчості двох митців, зокрема на тематичному рівні, вказує на різножанровість спадщини Ружевица, особливості поезики Шимборської.

Ключові слова: *драматична тематика, гра світла, різножанровість, гуманізм, поетична метафорика, сарказм.*

W artykule przeprowadzono analiza dorobku poetyckiego dwóch wybitnych współczesnych poetów polskich – Wisławy Szymborskiej i Tadeusza Różewicza. Autorka zwraca uwagę na paralele typologiczne w twórczości dwóch literatów – m.in. na poziomie tematycznym wskazuje na różnogatunkowość spuścizny Różewicza, specyfikę poetyki Szymborskiej.

Słowa kluczowe: *dramatyczna tematyka, gra światła, różnogatunkowość, humanizm, metaforyka poetycka, sarkazm.*

The article deals with poetic work of two well-known modern Polish poets – Wisława Szymborska and Tadeusz Różewicz. The author pays attention to typological parallels in creative works of two artists, in particular on a thematic level, besides it is specified on different genres of Różewicz's inheritance, peculiarities of Szymborska's poetics.

Key words: *dramatic subject, game of light, different genres, humanism, poetic metaphors, sarcasm.*

Тадеуш Ружевиц і Віслава Шимборська – у більшості своїх поетичних творів – два відгомони «драматичної тематики» доби Другої світової війни (крім того, Ружевиц – ще й безпосередній її учасник і свідок).

І. Тадеуш Ружевиц дебютував у польській літературі ще 1938-го року, проте тільки збірка «Неспокій» (1947 року) висунула його в ряди видатних сучасних письменників. Дехто з критиків вважав його гідним послідовником у польській поезії нашої доби (в широкому розумінні) визнаного класика кінця ХІХ – початку ХХ ст. Леопольда Стаффа: його називали «дідом», а Ружевица – «онуком». І для цього є серйозні підстави, адже Тадеуш Ружевиц, безперечно, створив своєрідний поетичний стиль, для якого характерна стримано-емоційна, проте вражаюче виразна художня образність і доконечна лаконічність в поєднанні з мовою факту.

Скажімо: «Танк-пам'ятник»

Танк.
 Сталевий череп
 На гранітному постаменті
 Пам'ятник згорілим людям
 Посеред лагідного скверу.
 Шануйте зелень та квіти...

Тут десять років тому
 Зі сталевої чорної бапти
 Вихопилося живе полум'я
 І кричачи
 згасло.
 Троянди палають
 Ліси стоять
 В золоту тишу вбрані
 сяють імена
 відбудованих міст.
 Шануйте зелень та квіти...
 І вклоняйтеся живому полум'ю
 Яке за свободу землі цієї
 Згасло молоде і світле (1, 371).

Не таким виразним протиставленням «факту» й «конкретного образу», але дуже характерним за тематикою й метафорикою є, скажімо, вірш Ружеви́ча «Ружа» («Руїа»):

Ружа це квітка
 або ім'я померлої дівчини
 Ружу в теплу долоню можна покласти
 Або в чорну землю.

Червона ружа кричить
 Золотоволоса покинула мовчки
 Кров з блідої пелюстки витікала
 форма покинула сукню дівчини
 Садівник дбайливо куц, доглядає
 Врятований батько божеволіє
 П'ять років минає від твоєї смерті
 Квітка кохання без колючок
 Сьогодні ружа розквітла в саду
 Віра і пам'ять живих повмирали (2, 363).

У віршах Ружевича (не на таку гостру суспільно-моральну тематику), читача вражає й приваблює «гра світла», скажімо, в поезії «Місяць світить»: (романтичне й буденне) ... «людина згасала – *місяць світить*. *Місяць світить* – порожня вулиця. Обличчя померлого – калюжа води». Або у вірші – стислій картині (візуальній) – замальовка осені:

Осінь
пташка янтарна
прозора
з гілки на гілку
носить краплю злота.

Осінь
пташка рубінова
осяйна
з гілки на гілку
носить краплю крові.

Осінь
пташка лазурна
помирає
з гілки на гілку
падає крапля дощу (3, 365).

Читачі й літературна громадськість не чекали від Ружевича, що він стане *письменником різножанровим*: автором *прозових творів* «Перерваний іспит» (1960), «Експурсія до Музею» (1966), «Смерть у старих декораціях» (1971), а також *гротескно-сатиричних п'єс* (часом написаних навмисно в стилі «театру абсурду»): «Картотека» (1960), «Група Лаокоона» (1961), «Свідки, або Наша стабілізація» (1962), «Стара жінка висиджує» (1968).

Є в доробку Ружевича і психологічно-гумористичні, стислі замальовки, наприклад, «Що робилося в голові критикованого автора» (під час обговорення його творів у письменницькому професійному гроні). Там йде довгий перелік його «внутрішніх» думок-реакцій: «Ах ти, дурень! Що ти на цьому розумієшся?!»; «Сам нічого не написав, а з критикою, туди ж, лізеш». Після довгого переліку таких думок є «офіційна» заключна промова письменника вголос: «Я дуже вдячний моїм талановитим колегам і критикам-знавцям за їхні цінні поради, які я неодмінно врахую у моїй подальшій творчості».

Треба сказати, що для багатьох сучасних видатних митців (не тільки

польських) така різножанровість є дуже показовою.

II. Віслава Шимборська, мабуть, наймолодша з класиків польської літератури, зокрема у сфері поезії, кінця XX – початку XXI століття. Мені (як літературознавцеві, полоністці за прямим фахом) не раз ставили питання, чи я справді вважаю В. Шимборську дуже видатною, у чомусь навіть неповторною польською поетесою, і чи я згодна, що саме вона, серед інших польських видатних поетів нашої доби заслуговувала на те, щоб стати 1996 року Нобелівською лауреаткою? Я завжди відповідала так, і «літературна мода» на неї – тут ні до чого.

Чому вона є видатною як митець – я поясню далі, а чому заслуговує на Нобелівську премію, так це завдяки своєму «високому гуманізмові», бо вся її творчість (поетична й «есеїстична») цим гуманізмом і глибоким суспільним звучанням просякнута. Я не маю на увазі тільки такі її твори, відвертого суспільного звучання, як, скажімо, вірш «Голодний табір під Яслем», присвячений страшним подіям Другої світової війни, або вірш під назвою «Фотографія 11 вересня» з циклу «Хвилини» 2002 року про страшний терористичний акт в Америці: «Зіскочили з палаючих поверхів, донизу – один, двоє, ще кілька – вище і нижче... Фотографія їх зберегла ще живими і вічно тримає понад землею. Кожний – поки що цілість, із власним обличчям і кров'ю всередині тіла. Вистачить часу, щоб розкуйовдити шевелюру, а з кишень – повипадати ключам та дрібним монетам. Вони ще в польоті у просторі, ним навічно відкритім. Тільки дві речі можна для нихще зробити – описати той лет ... і – не додати останнього речення».

Майже всі твори Шимборської (це стосується і її есеїстки), як правило, побудовані «на питаннях» і її «відповідях» (часто-густо ще й «філософськи узагальнених»). От її, наприклад, обурює таке сухе, статистичне визначення: «загинуло тільки 20% мешканців, а інші 80% - живі». – Пробачте, каже авторка «відповіді», - але ж ті 20% були живі люди; вони напевно мали родичів; вони напевно страждали, а ви кажете «оптимістично»: тільки 20%!

Образність Шимборської будується головним чином на *парадоксах*: сова літає вночі і часто сягає в небо, та все-таки – це незначне і цілком земне створіння. А от метеорит – падає на Землю і стає нерухомим. Але ж це – створіння космічне?

Польська поетеса є людиною виняткового розуму і «високої» освіти, тому деякі з її творів (наприклад, про трагічні відносини з давньої історії Англії – *Королеви Єлизавети Тюдор* (котра насправді не мала юридичних прав на Королівський престол) і *Марії Стюарт*, яка їх насправді мала, за що й була страчена Єлизаветою (як суперниця в красі і королівських правах)) через ці «історичні натяжки» можуть і не бути сприйняті широким читачем.

Більшість же образності у творчості Шимборської є сприйнятною, хоч і образно несподіваною, тому, подана зовні у сухій *прозовій формі*, вона насправді впливає на читача саме своєю *поетичною метафориною*.

Я певна, що більшість поезій цієї авторки є виразно *візуальними*, тобто легко «лягає в ілюстрацію». Скажімо, порівняння спустошеної, психологічно «вбитої» людини – із осіннім деревом... без листя. Справді, читач одразу бачить перед собою дерево – оголене, безпорадне, статичне, жодною мірою не привабливе і не цікаве для спостерігача.

У Шимборської часто-густо використовується протиставлення, також візуальне чогось «високого», «трагічного» і суто побутового, от як у вірші про теракт в Америці 11 вересня: люди вистрибують з *палаючих верхніх поверхів* височезної будівлі; це і «лет» у повітрі – і лет останній: донизу, з неба до землі; під час того «лету» з їхніх кишень випадають *побутові дрібнички*, дуже їм у щоденному побуті потрібні (окуляри; запальнички, сірники; хустки до носа, навіть маленькі годиннички), а за мить – нікому й ніколи не потрібні. Під час «лету» у повітрі – люди ще являють собою якусь цілісність, та не треба дивитись на них – мертвих на землі, бо це не просто людські трупи, а страшна мішанина кісток, м'язів, крові тощо.

Гуманність Шимборської виявляється і в розв'язанні нею деяких нібито трагічних, та простих життєвих питань: *смерть дітей*: «Ми, що живемо довго, називаємо їх – пагорбком, так як заможні люди обминають дільниці злидарів. Тут лежать: *Зося, Яцек, Домінік, Малгожата й Рафалек*, рано позбавлені сонця, місяця, пір року й хмарин. Небагато вражень принесли вони з собою на Небо у «багажі повротнім». Трохи повітря з метеликом у льоті. Ложечку з гірким смаком ліків – даремних. Дрібні неслухняні вчинки – деякі з них – навіть смертельні: біг веселенький за м'ячиком серед шосе; щастя ковзання по льоду крихкому... Малгожата – та дожила до четвертого року – з них два: тільки в ліжку і з поглядом – в стелю. Рафалек – той до п'яти не дотяг, а Зося – до свят зимових з віддыхом свіжим повітрям. Що ж говорити про тих, що прожили лише день, хвилину, секунду – темнота й блиск лікарняної лампи? Нескінченний Макрокосмос і Рух незбагненого часу. Тільки камінна Грекиня може про те розповісти».

Більшість віршів Шимборської сумні, як у вірші про «Табір голодної смерті під Яслем», де всі, без винятку померли з голоду, лишилися тільки *речі*: дитячий візок – для нікого; шкільний буквар – для нікого; сходи, що ведуть тільки в нікуди.

Сумними є й нечисленні лірико-особистісні вірші польської поетеси: «Мій коханий, о мій найдорожчий, що порохом став».

У Шимборської немає відверто *гумористичних поезій*, а от *саркастичних* – чимало. Наприклад, вірш-епітафія на її могилі (майбутній): «Тут покоїться

труп, що не належав до жодної з «літературних груп». З іронією ставиться письменниця до «авторських вечорів», куди приходить, зазвичай, дуже мало людей: родичі і близькі друзі, ну, і той адміністративний працівник, який «за проведення вечора» відповідає і потім, після закінчення, незалежно від того, що і як відбулося, повинен віддати *ключі від* приміщення консьержеві, у якого зберігається його власна парасолька: а раптом почнеться дощ?

Є й окремі «гумористичні» побутові спостереження: «Розмовляли ми між собою. І раптом запала тиша. На терасу вийшла *красуня-дівчина*: надто красива (як на наш тут спокійний побут). *Бася* зиркнула раптом на чоловіка. *Христина* тихо поклала долоню на руку *Збишка*. У мене майнула думка: негайно *тобі* подзвоню – не приїзди сюди скоро (прогноз на тривалі дощі). Тільки *Агнешка-вдовиця* посміхнулася дівчині смутно й ласкаво» («Зі спогадів»).

Адже у цих наведених *віршах-есе* нібито й немає поетичної впливової ритмомелодики. Вірш – «білий». Абсолютно відсутня *рима*. І, однак, - це поезія, не тільки зі своєю стислою й вражаючою метафорикою, але й неодмінним *філософським узагальненням*, на яке можна натрапити тільки у видатного митця.

Література

1. Антологія польської поезії, т. II. – К.: Дніпро, 1979. «Танк-пам'ятник» (переклад Юрія Щербака).
2. Там само. – «Ружа» (переклад Юрія Щербака).
3. Там само. – «Місяць світить» (переклад Юрія Щербака).
4. Там само. – «Янтарна пташка» (переклад Юрія Щербака), с. 365.